

Utkast – ESF+ Regional handlingsplan Östra Mellansverige 2021–2027

Version: 2020-11-02

UTKAST

Innehållsförteckning

Inledning	3
Nationellt program Europeiska Socialfonden i Sverige	4
Kapitel 1 (skrivs fram centralt)	4
Regional handlingsplan Östra Mellansverige	6
Kapitel 2 Socioekonomisk analys.....	6
Kapitel 3 Östra Mellansveriges mål, principer, utmaningar och insatser	10
Nationella temaområden	17
Kapitel 4 Temaområden (skrivs fram centralt).....	17
Framtagande och utlysningssplan	18
Kapitel 5 Framtagande	18
Kapitel 6 Utlysningssplan Östra Mellansverige.....	19
Bilagor	21
Bilaga 1 Socioekonomisk analys för Östra Mellansverige	21

Inledning

Den nuvarande perioden för EU:s strukturfonder löper ut vid årsskiftet 2020-2021 och en ny sjuårig programperiod startar. EU:s strukturfonder finns till för att nå EU:s sammanhållningspolitiska mål. De handlar om att skapa hållbar tillväxt och minska de ekonomiska och sociala skillnaderna i Europa. De fonder som är aktuella för Östra Mellansverige, ÖMS, är Europeiska Regionala utvecklingsfonden och Socialfonden. I Sverige ligger det förvaltande ansvaret för fonderna på Tillväxtverket och ESF-rådet. Detta är den regionala handlingsplanen för Östra Mellansverige inom ramen för ESF+.

Den regionala handlingsplanen bygger på en av ESF-rådet bestämd kapitelindelning.

- Kapitel 1 skrivs fram centralt av ESF-rådet. Det kommer att handla allmänt om det nationella programmet ESF+. I avvaktan på texten har ÖMS valt att lägga in en inledande text för bättre läsförståelse.
- Kapitel 2 är ett koncentrat av ÖMS socioekonomiska analys.
- Kapitel 3 är ÖMS egna handlingsplan som utgår från de utmaningar som finns i den socioekonomiska analysen, länens fem RUS:ar samt erfarenheter från tidigare programperiod. Kapitlet har tagits fram i dialog med ESF-rådet.
- Kapitel 4 handlar om de tematiska målområdena inom det nationella programmet ESF+. Detta kapitel skrivs fram centralt av ESF-rådet. Det finns ännu inget skrivet.
- Kapitel 5 är en beskrivning av handlingsplanens framtagande.
- Kapitel 6 är ÖMS utlysningsplan. Här beskrivs principer och processen för hur samarbete ska gå till vid utlysningar. Det finns ännu ingen konkret utlysningsplan. Utlysningsplanen bygger på behoven i kapitel 3 kopplat till de tematiska målen.
- Bilaga 1 är den kompletta socioekonomiska analysen för ÖMS.

Nationellt program Europeiska Socialfonden i Sverige

Kapitel 1 (skrivs fram centralt)

Allmänt

Kapitel 1 skrivs fram centralt av ESF-rådet. Det kommer att handla allmänt om det nationella programmet ESF+. I avvaktan på texten har ÖMS valt att lägga in en inledande text för bättre läsförståelse.

Tematiska målområden

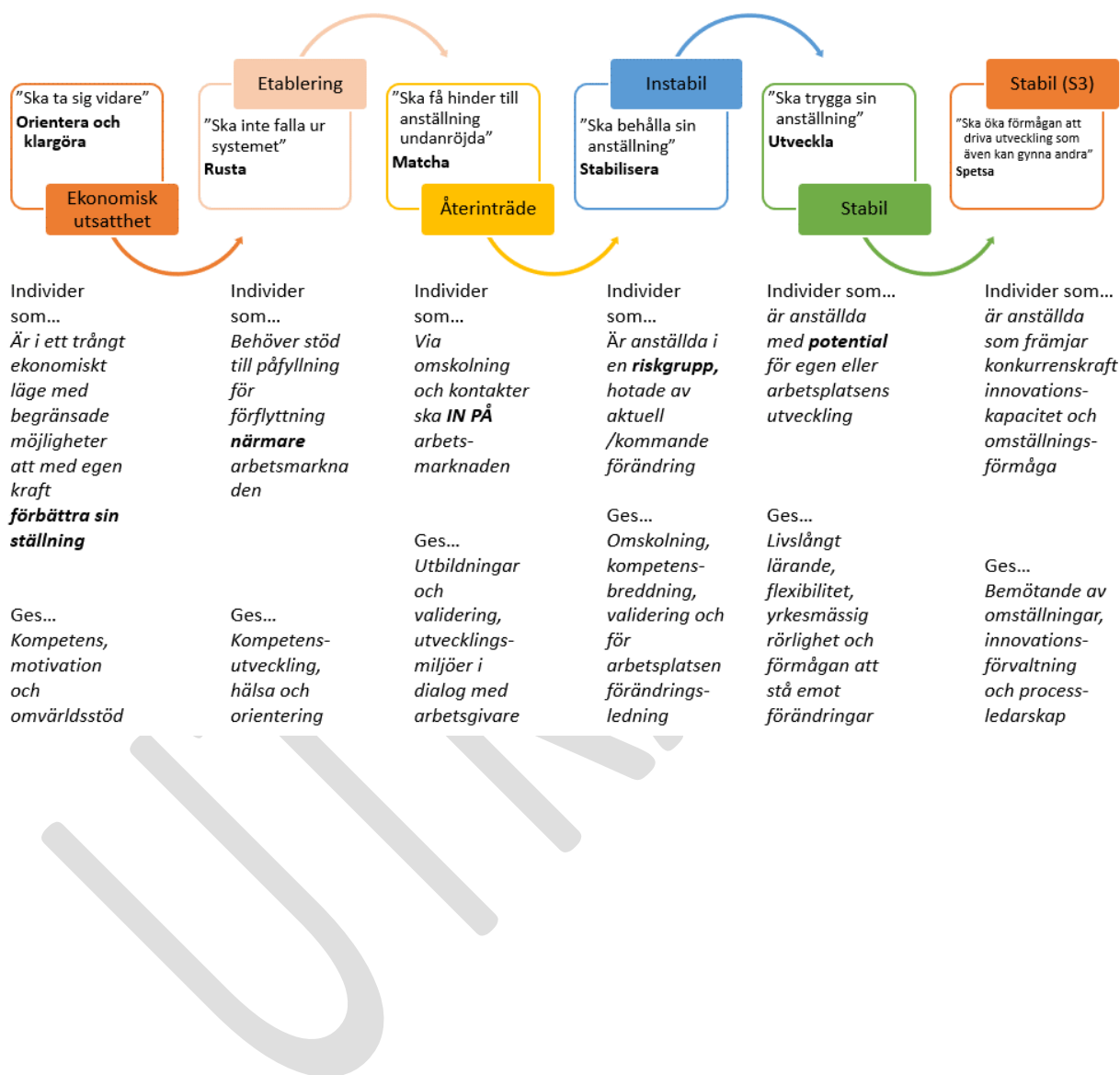
Några av förutsättningarna för denna handlingsplan är ESF-programmets tematiska målområden och de olika nivåer ESF anger att arbetet behöver bedrivas inom. I stället för att slå fast definierade målgrupper, utgår det nationella socialfondsprogrammet för 2021-2027 från fem tematiska målområden där behoven av åtgärder är som störst. Inom dessa områden kan det finnas personer från olika målgrupper.

De tematiska målområdena är:

- **Ekonomisk utsatthet**
Ekonomisk utsatthet omfattar personer som befinner sig mycket långt från arbetsmarknaden, har en komplex problematik och som ofta är i behov av insatser utöver arbetsmarknadsåtgärder.
- **Etablering på arbetsmarknaden**
Etablering omfattar personer som befinner sig långt från arbetsmarknaden.
- **Återinträde på arbetsmarknaden**
Återinträde omfattar personer som befinner sig närmare ett inträde på arbetsmarknaden.
- **Instabil ställning på arbetsmarknaden**
Instabil ställning omfattar personer som utifrån sin nuvarande kompetensnivå har en osäker position på arbetsmarknaden.
- **Stabil ställning på arbetsmarknaden**
Stabil ställning omfattar personer som behöver utveckla och förnya sin kompetens utifrån arbetsmarknadens förändrade förutsättningar och behov. I denna grupp finns även individer som utifrån sin roll behöver ligga i förändringens framkant för fortsatt innovationskraft på arbetsmarknaden. Här finns en möjlighet att skapa en brygga mot ÖMS ERUF-program 2021–27 som också öppnar för kompetensförsörjningsinsatser.

ÖMS har i arbetet med handlingsplanen utgått ifrån de tematiska målområdena när utmaningar och insatser har definierats. Handlingsplanen beskriver hur personer i olika målgrupper kan förflytta sig

inom eller från sin nuvarande position på arbetsmarknaden och närma sig eller få en mer stabil ställning (se figur).

Regional handlingsplan Östra Mellansverige

Inledning

Många människor har en svag ställning på arbetsmarknaden i dag – eller befinner sig helt utanför den. Det nationella socialfondsprogrammet ESF+ ska bidra till att stärka arbetsmarknadspolitiken och ge människor en starkare ställning på arbetsmarknaden.

För att det nationella programmet ska få kraft på regional och lokal nivå, har de fem regionalt utvecklingsansvariga i Östra Mellansverige, ÖMS, uppdrag att ta fram en regional handlingsplan som beskriver hur det nationella socialfondsprogrammet ska genomföras på regional nivå, utifrån regionala förutsättningar.

Den här regionala handlingsplanen omfattar Östra Mellansverige som består av regionerna Sörmland, Uppsala, Västmanland, Örebro och Östergötland. Handlingsplanen tar sin utgångspunkt i de fem regionernas respektive regionala utvecklingsstrategi samt en gemensamt framtagna socioekonomisk analys. Dessa dokument lyfter de specifika förutsättningar, utmaningar och behov som finns i regionerna i Östra Mellansverige.

Nedan sammanfattas den socioekonomiska analysen i övergripande slutsatser. Analysen i sin helhet ligger i bilaga 1 "ÖMS socioekonomiska analys 2020 inför EU:s programperiod 2021-27".

Kapitel 2 Socioekonomisk analys

Socioekonomisk analys

Underlaget till denna analys består i huvudsak av ett kvantitativt underlag baserat på tillgänglig offentlig statistik från statistikansvariga myndigheter som utgör ramen för Sveriges officiella statistik. Innehållet och slutsatserna i den socioekonomiska analysen grundar sig i huvudsak på statistik och analysarbete som utfördes före coronavirusets utbrott våren 2020, men har kompletterats med tillgänglig och relevant data som synliggör delar av pandemins effekter på arbetsmarknaden. De långsiktiga effekterna av pandemin kommer att utgöra en relevant aspekt för framtida datainsamling.

Analysen har utgått från en modell som företaget Statisticon har utvecklat för socioekonomisk analys av kommuner (SEKOM), som belyser skillnader mellan kommuner både inom respektive län och inom ÖMS som helhet.

Kommungrupp	Beskrivning
Produktionskommuner <i>Eskilstuna, Linköping, Norrköping, Nyköping, Uppsala, Västerås, Örebro</i>	Här påträffas storstäderna, kommuner med universitet och högskolor, samt traditionellt starka industristäder. Gruppen representerar mångfaldens Sverige och är heterogen i många socioekonomiska avseenden. Inom gruppen finns en hög utbildningsnivå, höga inkomster och låga ohälsotal. Det finns en också en generationsåterväxt och en förhållandevis hög andel av befolkningen är född utanför EU/EFTA-området.
Välmående pendlingskommuner <i>Boxholm, Enköping, Gnesta, Kinda, Kumla, Mjölby, Strängnäs, Söderköping, Ydre, Åtvidaberg, Östhammar</i>	Här har invånarna en hög högutbildningsnivå, ett arbete med hög inkomst och låga ohälsotal. I gruppen finns många barnfamiljer och därmed en stark återväxt av nya generationer. Kommunerna är generellt sett mindre men ligger på pendlingsavstånd till en produktionskommun.

Välmående landsbygdskommuner <i>Håbo, Knivsta, Lekeberg, Trosa</i>	Många mindre turistkommuner finns i denna grupp. Inkomstnivåerna är förhållandevis höga, andelen förvärvsarbetande är hög och andelen invånare med ekonomiskt bistånd är låg. En väsentlig skillnad jämfört med välmående pendlingskommuner är att dessa kommuner har en mer åldrande befolkningsstruktur med en lägre generationsåterväxt.
Strukturuomvandlingskommuner <i>Degerfors, Fagersta, Flen, Hällefors, Karlskoga, Katrineholm, Lindesberg, Ljusnarsberg, Norberg, Oxelösund, Skinnskatteberg, Tierp, Vingåker, Älvkarleby</i>	Befolkningen i dessa kommuner har en lägre utbildningsnivå, en högre arbetslöshet och en lägre inkomstnivå samt en åldrande befolkningsstruktur. Kännetecknande för denna grupp är ett traditionellt sett stort beroende av industriella näringar.
Landsbygdskommuner med utmaningar <i>Arboga, Askersund, Finspång, Hallsberg, Hallstahammar, Heby, Kungsör, Köping, Laxå, Motala, Nora, Sala, Surahammar, Vadstena, Valdemarsvik, Ödeshög</i>	Kännetecknande för dessa kommuner är framför allt en åldrande befolkningsstruktur, låg generationsåterväxt samt låga inkomst- och utbildningsnivåer. I jämförelse med strukturuomvandlingskommuner finns ingen tydligt dominerande näringsgren i dessa kommuner.

Källa: Statisticon

Demografisk utveckling

Befolkningsutvecklingen förväntas fortsätta i positiv riktning och år 2037 antas befolkningen i ÖMS-regionen ha ökat med drygt 300 000 invånare. Den främsta drivkraften för befolkningstillväxten förväntas vara ett positivt överskott från invandring, men även ett positivt flyttnetto och födelseöverskott. Att både fler barn föds och att vi lever allt längre upp i åldrarna är positivt men skapar en större efterfrågan på välfärdstjänster i form av skola och omsorg. I detta sammanhang är den demografiska försörjningskvoten särskilt intressant för att studera förhållandet mellan befolkningen i och utanför den arbetsföra åldern. Försörjningskvoten förväntas öka i ÖMS-regionen som helhet fram till år 2030, men utvecklingen varierar på kommunnivå.

Arbetsmarknad och kompetensförsörjning

Hur en ökande försörjningskvot påverkar kommunerna varierar med kommunernas strukturella förutsättningar. Ett aktivt förhållningssätt till att få så många som möjligt i arbetsför ålder i varaktig sysselsättning är i detta sammanhang en mycket viktig aspekt. Detta innefattar särskilt ungas och utrikes föddas etablering i arbete eller studier. Att fler kan ställa om i arbetslivet och arbeta högre upp i åldrarna bidrar också positivt. I ÖMS-regionen var år 2018 drygt 750 000 personer förvärvsarbetande, vilket motsvarade en förvärvsfrekvens på 79 procent. Större kommuner har generellt sett en lägre förvärvsfrekvens, medan förvärvsfrekvensen i flera av de mindre kommunerna är relativt hög. I synnerhet gäller detta för välmående landsbygdskommuner och välmående pendlingskommuner. Strukturuomvandlingskommuner och landsbygdskommuner med utmaningar har generellt sett både lägre förvärvsfrekvens, lägre utbildningsnivå och en åldrande befolkningsstruktur. För dessa kommuner är utvecklingen särskilt utmanande jämfört med exempelvis välmående landsbygdskommuner som förvisso har en åldrande befolkning men också en hög andel förvärvsarbetande i den arbetsföra befolkningen. Större kommuner faller ofta inom kategorin produktionskommuner dit unga människor flyttar för att studera på högskolor och universitet. En relativt högre andel utrikes födda invånare från länder utanför EU/EFTA söker sig också till större städer för tillgång till en större arbetsmarknad. Båda dessa faktorer bidrar initialt till en lägre förvärvsfrekvens. Två viktiga faktorer för produktionskommuner är att å ena sidan knyta till sig kompetensen från universiteten, och att å andra sidan så snabbt som möjligt etablera de utrikes födda på arbetsmarknaden.

En mycket stark faktor för människor ska komma i sysselsättning och etablera sig på arbetsmarknaden är utbildning. Att ha en gymnasieexamen anses i många sammanhang som en miniminivå på dagens arbetsmarknad. Inom samtliga regioner i ÖMS har andelen personer med eftergymnasial utbildning ökat för perioden 2010-2019, medan andelen med högst förgymnasial utbildning minskat på övergripande nivå. Samtidigt har andelen elever i årskurs 9 som är behöriga till gymnasiet minskat under samma period för ÖMS som helhet och inom samtliga län. Men skillnader i utbildningsnivå framträder också tydligt på kommunnivå. I produktionskommuner har generellt sett en större andel av befolkningen eftergymnasial utbildning. I synnerhet gäller detta kommuner där universitet och högskolor är belägna. Medan landsbygdskommuner med utmaningar och strukturomvandlingskommuner i större utsträckning har en lägre andel med eftergymnasial utbildning i befolkningen. Skillnader på strukturell nivå kan bidra till att attityder gentemot skola och utbildning går i arv, och därmed förankra de strukturella skillnaderna ytterligare både inom och mellan kommuner. Vilket i sin tur kan försvåra den framtida kompetensförsörjningen i dessa kommuner.

Det ovanstående resonemanget är också sammankopplat till frågor om både utrikes föddas och ungdomars etablering på arbetsmarknaden. Nyanlända invandrare i arbetsför ålder får ta del av etableringsprogrammets olika insatser för att så snabbt som möjligt tillgodogöra sig det svenska språket och komma i egen försörjning. Inom ÖMS-regionen finns stora variationer mellan kommuner avseende hur stor andel av nya elever som klarat minst två kurser inom svenska för invandrare (SFI) på två år, men det är generellt sett svårt att utifrån enbart detta dra några slutsatser. När det kommer till etableringsprogrammet så har andelen som 90 dagar efter avslut kommit i arbete eller studier minskat i ÖMS-regionen som helhet till knappt 30 procent under år 2020. Detta kan jämföras med en nivå på över 30 procent för 2019 och drygt 40 procent 2018. Anledningen till minskningen under år 2020 bedöms främst vara en kombination av en kraftigt försämrad konjunktur samtidigt som antalet extratjänster också minskat. På samma sätt som nyanländas behov av stöd varierar med olika bakgrunder är också gruppen unga (16-29 år) som varken arbetar eller studerar (UVAS) en heterogen grupp där olika orsaker ligger till grund för bristande etablering i arbetslivet. De mest framstående orsakerna är relaterade till en ofullständig skolgång, någon form av funktionsnedsättning, att vara utrikes född, och de socioekonomiska faktorerna som omgärdar ungas familjesituation och uppväxt. Högst andel UVAS hade år 2017 strukturomvandlingskommuner och landsbygdskommuner med utmaningar. Detta förhållande är problematiskt eftersom de kommuner som har en högre andel UVAS också är de som generellt sett har de största strukturella utmaningarna. Att rikta insatser till dessa målgrupper kan vara särskilt angeläget för att motverka en långvarig ekonomisk utsatthet.

Ekonomisk utsatthet

Individer som av olika anledningar har svårt att ta sig in på arbetsmarknaden, eller som befinner sig i långvarig arbetslöshet löper en större risk att hamna i ekonomisk utsatthet och utanförskap. På sikt kan en sådan utveckling också leda till ohälsa. Men även individer som har en sysselsättning kan finna sig i en relativ ekonomisk utsatthet. Andelen låginkomsttagare i ÖMS-regionen har ökat något sedan 2013, främst genom att andelen låginkomsttagande kvinnor ökat. De kommuner som har högst andel låginkomsttagare är främst produktionskommuner och strukturomvandlingskommuner. Antalet arbetslösa som är födda utanför Europa har mer än fördubblats inom ÖMS-regionen sedan år 2010, och antalet arbetslösa med högst förgymnasial utbildning har också ökat under samma period. Samtidigt har antalet arbetslösa varit relativt konstant för individer med funktionsnedsättning och för individer som är över 55 år. Arbetslösheten

varierar även mellan kommunerna inom ÖMS-regionen där välmående pendlingskommuner och välmående landsbygdskommuner generellt sett har en lägre arbetslöshet. Medan struktumvandlingskommuner och landsbygdskommuner med utmaningar har en högre arbetslöshet. Dessa skillnader är dock inte lika framträdande som i andra sammanhang, vilket kan antyda att andra faktorer utöver strukturella skillnader kan förklara olika nivåer av arbetslöshet i vissa fall. För att klara av sin försörjning vid arbetslöshet, sjukdom eller annat hinder kan behovet av ekonomiskt bistånd uppstå. Inom ÖMS-regionen har andelen av befolkningen som någon gång under året haft ekonomiskt bistånd varit relativt stabil under de senaste 10 åren. De kommuner som har högst andel av befolkningen som någon gång under året haft ekonomiskt bistånd är främst struktumvandlingskommuner och produktionskommuner. För struktumvandlingskommuner har andelen ökat sedan 2007, medan produktionskommuner legat på en stabil nivå. Välmående pendlingskommuner och välmående landsbygdskommuner har den lägsta andelen av befolkningen som någon gång under året haft ekonomiskt bistånd.

Socioekonomiska faktorer har också visat sig vara en viktig faktor i hälsans bestämningsfaktorer. Inom ÖMS-regionen finns lokala skillnader i befolkningens självskattade allmänna hälsotillstånd. I de kommuner som uppvisar bäst hälsa är det över 75 procent av befolkningen som skattar sin hälsa som god, jämfört med omkring 60 procent i kommuner med lägst andel. I samtliga län inom ÖMS skattar män sin hälsa bättre än kvinnor. Generellt sett är kvinnor mer sjukskrivna än män oberoende av bransch eller yrkesgrupp, och antalet sjukskrivningar bland kvinnor har ökat i snabbare takt än för män sedan 2010 i samtliga län inom ÖMS. Kommuner med en näringslivsstruktur som till högre grad består av yrken och branscher med ett högre antal sjukskrivningsdagar är troligtvis i högre utsträckning utsatta för risker kopplat till ett lägre allmänt hälsotillstånd i befolkningen.

Kapitel 3 Östra Mellansveriges mål, principer, utmaningar och insatser

Inledning

Den regionala handlingsplanen för ÖMS inom programmet för ESF+ ska bidra till att utveckla och genomföra den nationella arbetsmarknads- och tillväxtpolitiken. På regional nivå har regionerna, i och med det regionala utvecklingsansvaret, det nationella uppdraget att samordna arbetet med de regionala utvecklingsstrategierna, RUS:ar. De regionala utvecklingsstrategierna samlar alla samhällssektorer i länen för en gemensam bild av länens respektive förutsättningar, tillgångar och hur dessa bör utvecklas. RUS ska vara en samlad strategi för det regionala tillväxtarbetet i länet och ligger till grund för regionala strukturfondsprogram, territoriella program, regionala tillväxtprogram samt andra relevanta regionala program och insatser. I många regioner finns exempelvis regionala strategier för kompetensförsörjning och folkhälsa. Strategierna förhåller sig även till omkringliggande län, landet som helhet, Europa och övriga världen. RUS ingår i en struktur av styr- och policydokument på flera nivåer, från de globala hållbarhetsmålen och Agenda 2030 via nationella program och strategier till regional och kommunal nivå.

Denna regionala handlingsplan anger de av ÖMS definierade vägledande principerna och prioriterade insatsområdena inom det som kallas programområde A i det nationella programmet för ESF+. Att främja livslångt lärande och att uppmuntra aktiv inkludering är de två specifika målen i programområde A som dessutom ligger väl i linje med målen i RUS:arna inom ÖMS. Den regionala handlingsplanen blir därmed ett centralt verktyg för ledarskap och utvecklingsarbete för en inkluderande arbetsmarknad och ett livslångt lärande i regionerna.

Målbild i ÖMS handlingsplan

De fem regionerna i ÖMS kännetecknas 2027 av arbetsmarknadsregioner bestående av väl integrerade lokala arbetsmarknader med en struktur för kompetensförsörjning som är efterfrågestyrd, arbetsgivarorienterad och samtidigt utgår ifrån individens behov av stöd och kompetensutveckling. Stöd ges inom ramen för det livslånga lärandet och individer etablerar sig eller återinträder på arbetsmarknaden utifrån sina individuella förutsättningar och förmågor. Arbetsgivarna arbetar strategiskt utifrån omställningens behov med sin kompetensförsörjning och kontinuerliga kompetensutveckling.

Samverkan mellan de stödjande aktörerna och arbetsgivarna är väl utvecklad för personer med en svagare förankring på arbetsmarknaden. Individer med behov av stöd för att komma i arbete eller utöka sin arbetsförmåga får tillgång till ändamålsenligt stöd utifrån sina individuella förutsättningar, behov och kompetenser.

Näringslivet, offentlig sektor och civilsamhället möts på arenor för samverkan som hanterar utmaningar inom områdena kompetensförsörjning och inkluderande arbetsmarknad.

Det sker en satsning på kompetens som hanterar både bredd och spets inom smart specialisering och som understödjer ett ökat nyttjande av insatser kring energi, klimat och miljö. Dessutom nyttjas digitaliseringens möjligheter på ett systematiskt sätt utifrån det behov av omställning som strukturomvandlingen skapat.

År 2027 är de globala hållbarhetsmålen i Agenda 2030, som är relevanta för denna handlingsplan fullt integrerade i de insatser som ÖMS prioriterar. Med målen i Agenda 2030 som självklara delar i handlingsplanen, har ÖMS bidragit i arbetet med att utrota fattigdom, förverkliga de mänskliga rättigheterna för alla samt uppnå jämställdhet och egenmakt för alla kvinnor och flickor.

Regionala principer för ÖMS handlingsplan

Den regionala handlingsplanen för ÖMS beskriver hur länen, var och en för sig och gemensamt, kan arbeta för att öka inkluderingen på arbetsmarknaden och stärka kompetensförsörjningen inom ÖMS. Handlingsplanen och utlysningssplanen anger vilka insatser som ska prioriteras och principer och processer för arbetet. Handlingsplanen ger en ram för samarbetet mellan regionalt utvecklingsansvariga, de stödjande aktörerna, ESF-rådet och Strukturfondspartnerskapet.

För att säkerställa att relevanta insatser genomförs och att målen i programmet för ESF+ uppfylls, används följande **vägledande principer** för ÖMS prioritering av utlysningar, ansökningar och genomförande av projekt:

- **Insatser ska bidra till att uppfylla målen i RUS och ESF+ programmet**
Satsningar ska utgå från de utmaningar och behov som beskrivs i den socioekonomiska analysen för ÖMS, respektive regions regionala utvecklingsstrategi samt de mål som ESF+ anger i programområde A i det nationella programmet.
- **Insatserna ska bidra till hållbart arbetsliv och livslångt lärande**
Utvecklingsarbetet inom ramen för ESF+ ska leda till långsiktiga, hållbara insatser. Det nationella programmet för ESF+ lyfter tre perspektiv som organisationerna behöver arbeta med parallellt med en resultatkedja genom insatserna.

Dessa tre perspektiv är

- **Individperspektivet**
- **Organisationsperspektivet**
- **Systemperspektivet**

De prioriterade projekten ska bygga på analys, förslag på insatser och ett förväntat resultat inom samtliga perspektiv. Insatserna ska leda till specifika resultat och ge tydliga effekter för den enskilda individen på sikt. Gemensamt för de tre nivåerna är att de kräver samverkande aktörer, som alla tar ansvar för genomförandet och resultatet.

- **Insatserna ska bidra till hållbar samverkan**
Inkluderingen på arbetsmarknaden och kompetensförsörjningsarbetet spänner över ett stort fält av politikområden. En samverkan krävs mellan ansvariga statliga myndigheter, region, kommun, näringsliv och idéburen sektor. För att utvecklingsarbetet utifrån handlingsplanen ska få genomslag, krävs engagemang och samverkan mellan alla dessa aktörer. Dialog- och samverkansforum är en viktig grund i genomförandet av insatserna. Formerna för detta är samverkanstrappans olika steg - samtal, samsyn, samarbete och samverkan. Långsiktig hållbar samverkan mellan parter kräver ett systematiskt arbete med lärande inom och mellan organisationer, för att olika projekt ska kunna nyttja och sprida kunskaper och erfarenheter.

- **Insatserna ska bidra till jämlika levnadsvillkor**

Alla insatser ska genomföras ur ett jämlikhetsperspektiv, med en intersektionell ansats. Projekt inom ramen för ESF+ ska säkerställa jämställdhet mellan kvinnor och män samt lika möjligheter för alla, utan diskriminering på grund av kön eller etniskt ursprung, religion eller övertygelse, funktionsvariation, ålder eller sexuell läggning.

Övergripande utmaningar i ÖMS

Utifrån den socioekonomiska analysen samt de fem länens regionala utvecklingsstrategier lyfter ÖMS fram följande övergripande utmaningar som handlingsplanen fokuserar.

Arbetslösheten ökar

Arbetslösheten ökar samtidigt som befolkningsutvecklingen medför att fler äldre ska försörjas av en minskande andel i arbetsför ålder. Behovet att inkludera fler i arbetskraften är därför angeläget. Arbetsmarknadsinsatser för ökad inkludering bör eftersträva långsiktig hållbarhet och flexibilitet utifrån individens förutsättningar och arbetsmarknadens behov. Arbetsgivarna behöver utveckla arbetet med strategisk kompetensförsörjning inom ramen för breddad rekrytering. Stödstrukturer som ska främja lärande, inkludering och mångfald behöver stärkas.

- **Ökad ungdomsarbetslöshet**

Att ha gymnasieexamen anses i många sammanhang som en miniminivå på dagens arbetsmarknad. Andelen elever i årskurs 9 som är behöriga till gymnasiet minskar samtidigt som de som fullföljer sina gymnasiestudier minskar. Utbildningsväsendet behöver stärka arbetet med förebyggande insatser och rusta unga som står utanför arbetsmarknaden.

I ÖMS ligger andelen unga som inte studerar eller arbetar på en relativt hög nivå; strax under 10 procent.

- **Många individer som står utanför arbetsmarknaden har låg utbildningsnivå**

Många personer som ännu inte har etablerat sig på arbetsmarknaden har kort eller ingen utbildning. I ÖMS är det en brist på inträdesjobb för personer utan yrkeskompetens eller tidigare erfarenheter. Insatserna görs ofta av den sociala ekonomins aktörer. De blir ofta kortsiktiga och implementeras sällan inom ramen för ordinarie verksamhet då långsiktig finansiering saknas.

Många arbetslösa bland utrikes födda

Antalet arbetslösa som är födda utanför Europa har mer än fördubblats inom ÖMS sedan år 2010. Inom målgruppen finns många nyanlända som saknar tillräckliga kunskaper i det svenska språket och orientering på den svenska arbetsmarknaden. Dessutom har många av individerna en låg utbildningsnivå eller saknar utbildning. Kravet på gymnasieexamen och brist på tillgängliga inträdesjobb gör utmaningen mer markant. I ÖMS är insatserna ojämnt fördelade; till exempel är det fler kvinnor än män i målgruppen som endast har SFI som insats. Det är en av orsakerna till att inträdet på arbetsmarknaden ofta tar längre tid för utrikes födda kvinnor än för männen inom målgruppen.

- **En redan ökande långtidsarbetslöshet förstärks av pandemin**

Pandemins påverkan på varsel och permitteringar inom många branscher har gjort att andelen arbetslösa som står närmare arbetsmarknaden har ökat. Det har fått till följd att individer i långtidsarbetslöshet har kommit än längre från arbetsmarknaden.

Arbetsgivarna behöver arbeta systematiskt för att möta och stödja individer som ska etablera sig eller återinträda på arbetsmarknaden. I många kommuner ökar antalet personer med långvarigt eller mycket långvarigt ekonomiskt bistånd.

- **Omställningen på arbetsmarknaden kräver ny kompetens vad gäller globalisering, digitalisering och automatisering**

Omställningen i arbetslivet sker i en allt snabbare takt beroende på globalisering, digitalisering och automatisering. Det behövs en utvecklingsagenda för nya kompetenser som gynnar individen och arbetsplatser i bredare bemärkelse, med modeller för individuell karriärväxling, livslångt lärande och rörlighet inom och mellan arbetsplatser.

Det företagsfrämjande systemet har behov av att utveckla rådgivning till arbetsgivare kring strategisk kompetensförsörjning. Till detta behövs ledningskompetens för kunskap om omställning och innovationer.

Prioriterade insatser i ÖMS

För att möta utmaningarna som presenteras i den socioekonomiska analysen samt de fem länens regionala utvecklingsstrategier är följande övergripande insatser prioriterade. Även erfarenheter från tidigare programperiod har bidragit till utformningen av handlingsplanens insatser.

De övergripande behov som ska bidra till en inkluderande arbetsmarknad och stärkta förutsättningar för en fungerande kompetensförsörjning i Östra Mellansverige är:

- Stödstrukturer för inkludering på arbetsmarknaden
- Aktörssamverkan för effektivare individstöd
- Strategisk kompetensförsörjning för bredd och spets
- Arenor för matchning av utbud och efterfrågan på kompetens
- Säkerställa ungdomars kompetens

ÖMS avser att sträva efter sammanhållna insatser som omfattar tre typer av perspektiv i olika kombinationer och med olika omfattning; stärkta individer, utvecklade organisationer och påverkade system. Alla insatser som görs på de olika nivåerna är till för att stärka den enskilde individens möjligheter.

Stödstrukturer för inkludering på arbetsmarknaden

Aktörer ska få möjligheter att genomföra insatser som stärker den enskildes förutsättningar för utveckling, utbildning eller arbete. Nyanländas behov behöver tillgodoses och språk ska inte vara ett hinder för arbetsmarknadsetablering. Alla individer ska ha möjligheter till studier eller arbete utifrån sina individuella förutsättningar och behov.

- För individer långt ifrån arbetsmarknaden ska insatserna vara förberedande, motiverande, hälsofrämjande och vägledande.
- Individer i ekonomisk utsatthet, exempelvis individer med långvarigt ekonomiskt bistånd, ska få del av verkningsfulla insatser.
- På systemnivå behöver strukturer vidareutvecklas så att individers formella och informella kompetens kartläggs och synliggörs.
- För individer som uppbär sjukpenning, har arbetsrelaterad ohälsa och behöver stöd för återgång till arbete, ska insatserna stärka den arbetslivsinriktade rehabiliteringen.
- Arbetsgivarna ska, genom ökad kunskap och stöd, ges stärkta förutsättningar att skapa inkluderande arbetsplatser för personer med en svagare ställning på arbetsmarknaden.
- Organisationerna ska ges möjligheter att stärka stödinsatser kring utbildningar som möter individens unika behov och förutsättningar.
- Satsningar för individer längre från arbetsmarknaden ska vara långsiktiga med möjligheter till pärlbandseffekter i sammanhängande projekt.
- Insatser som underlättar nyanländas etablering i arbetslivet behöver stärkas och utvecklas.
- Aktörerna ska ges möjligheter till innovativa insatser inom SFI som främjar språkprogression och därmed en närmare väg till etablering på arbetsmarknaden.

Aktörssamverkan för effektivare individstöd

Organisationer som arbetar med att stödja individer behöver stärka sin samverkan och ha individens hela livssituation i fokus. I ljuset av arbetsmarknadspolitikens omställning behöver samverkan inom befintliga plattformar stärkas eller skapas om inga finns.

- Insatserna ska vara systemövergripande och tvärsektoriella och bidra till förbättringar i rådande system. Insatserna ska påverka organisationernas förutsättningar för samhandling och vara långsiktigt hållbara.
- Sociala ekonomins insatser ska ges möjlighet att stärkas eller utvecklas för att rusta de individer som står längre från arbetsmarknaden.

Strategisk kompetensförsörjning för bredd och spets

Arbetsgivarna behöver stärka sitt arbete med omställning och kompetensutveckling för ledning och personal. För individer med en anställning ska kompetensutvecklingsinsatser som exempelvis fortbildning eller omskolning som möter arbetsmarknadens behov genomföras.

I denna programperiod finns möjligheter till samverkan med EU:s regionalfond, ERUF. Den ska främja konkurrenskraft, innovationskapacitet och omställningsförmåga i de utpekade styrkeområdena inom smart specialisering samt övriga särskilt utpekade områden. Styrkeområdena inom ÖMS är smart industri, morgondagens energilösningar, hållbar livsmedelsförsörjning och life science med fokus på välfärdsteknik och e-hälsa. Möjligheter ska ges att inom ramen för de två fonderna skapa synergier kring kompetensutveckling vad gäller bredd för ESF och spets för ERUF inom styrkeområdena.

- Kompetensutveckling för individer i omställning med behov av yrkes- och karriärväxling behöver underlättas och effektiviseras.
- För målgruppen med en instabil ställning på arbetsmarknaden ska insatser som främjar ett systematiskt lärande på arbetsplatsen utvecklas.
- Möjligheter ska ges till insatser som ger arbetsgivare kunskaper om och metoder för att arbeta med individer som står utanför arbetsmarknaden.

- Insatser som ger arbetsgivare möjligheter att identifiera inträdesjobb för att underlätta arbete till individer som ska in på arbetsmarknaden.
- På ledningsnivå finns det behov av förstärkt kunskap om strategisk kompetensförsörjning för ett inkluderande och hållbart arbetsliv som stödjer det livslånga lärandet.
- Organisationer ska ges möjligheter att samordna behov av kompetens i styrkeområdena i ERUF-programmet
- Flera sociala innovationer ska bidra till nytänkande och nya lösningar för att säkerställa en inkluderande arbetsmarknad.
- Vidare finns det behov av insatser för ökad digitalisering och automatisering, grön omställning, ökad mångfald och ett längre arbetsliv.

Arenor för matchning av utbud och efterfrågan på kompetens

Ökat samarbete mellan utbildningsväsendet och arbetslivet är centralt. Samarbete ska förstärka och utveckla modeller där utbildningar och andra arbetsmarknadsinsatser skapas gemensamt. Detta gäller hela utbildningssystemet, från grundutbildning till vuxenutbildning, högre utbildning och forskning.

- Stärka samarbetet mellan skola och arbetsliv för att matcha kommande behov av arbetskraft.
- Arbetsgivarnas kunskap om den strukturella omställningen och nya förutsättningar på arbetsmarknaden behöver stärkas för planering av framtida kompetensbehov.

Säkerställa ungdomars kompetens

Specifikt för ungdomar mellan 15-24 år är att de behöver uppnå gymnasiebehörighet. Inom den här målgruppen ryms såväl nyanlända och de med nedsatt studie- och arbetsförmåga som unga vuxna utan fullföljd gymnasieutbildning och/eller arbete.

- Organisationerna ska stärka eller utveckla sitt arbete med metoder som stödjer ungdomar både i grundskolan och på gymnasiet att klara studier med godkända betyg och minska risken för studieavbrott.
- Organisationerna ska genomföra insatser som rustar och stärker den unga vuxnas möjligheter till studier och/eller arbete.
- Insatser ska göras för att undvika ungdomars könsstereotypa yrkesval.
- Samverkan mellan skola och arbetsliv för att underlätta ungdomars etablering på arbetsmarknaden ska stärkas.

Transnationella aktiviteter

ÖMS regioner har liknande utmaningar som övriga länder inom EU avseende inkludering på arbetsmarknaden och det livslånga lärandet. ESF+ ska stödja interregionala, gränsöverskridande och transnationella insatser, där stödmottagarna finns i minst ett annat medlemsland. Programområde A ger möjligheter till transnationella aktiviteter. Transnationellt arbete kan bidra till att effektivt lösa gemensamma utmaningar och vara ett verktyg för innovation, lärande och spridning av resultat.

Transnationellt samarbete kan ske i form av deltagande i nätverk eller i genomförandet av Östersjöstrategin. Det kan också ske genom exempelvis studiebesök eller utbyten, mellan projekt eller med andra samarbetsparter.

Transnationellt samarbete kan ske inom ramen för insatser i samtliga programområden. Särskilt prioriterad är Östersjöstrategin. Andra program är Erasmus+, Central Baltic-programmet, AMIF - Asyl, migrations- och integrationsfonden samt Programmet för sysselsättning och social innovation, EaSI.

UTKAST

Nationella temaområden

Kapitel 4 Temaområden (skrivs fram centralt)

UTKAST

Framtagande och utlysningsplan

Kapitel 5 Framtagande

Handlingsplanens framtagande

De regionalt utvecklingsansvariga, RUA i ÖMS har tillsammans definierat att syftet med handlingsplanen är att skapa tydlighet och transparens när det gäller långsiktiga och hållbara investeringar i ÖMS.

En utgångspunkt i arbetet med handlingsplanen har varit att den ska ta hänsyn till, och utformas utifrån, de olika system som omfattar de tematiska målområdena *ekonomisk utsatthet, etablering på arbetsmarknaden, återinträde på arbetsmarknaden*, samt *instabil och stabil ställning på arbetsmarknaden*. Handlingsplanen anger ramarna för samspelet mellan de regionalt utvecklingsansvariga aktörerna, de stödjande aktörerna, ESF-rådet och Strukturfondspartnerskapet. Ett annat mål har varit att skapa en tydlig överlappning mot Europeiska Regionalfonden i frågor som rör kompetensförsörjning.

I arbetet har olika parter och aktörer involverats i handlingsplanen i följande steg:

- 1) Samarbete med alla enheter inom RUA, med koppling till de målgrupper och aktörer som ESF+ riktar sig till. Detta gjordes för att fånga utmaningar och behov.
- 2) Kontinuerlig dialog med ESF-rådet för att stämma av arbetet med handlingsplanen kopplat till programförslaget för ESF+.
- 3) Samarbete med de enheter inom RUA som berörs av ERUF för att fånga fondövergripande utmaningar.
- 4) Dialog i form av länsvisa workshops och seminarier med lokala och regionala aktörer har genomförts för att fånga utmaningar och behov.
- 5) Strukturfondspartnerskapet, SFP har löpande informerats om arbetets fortskridande.

Detta systematiska arbete har skapat en handlingsplan som är väl känd både inom och utanför respektive organisation med syfte att stärka förutsättningarna för kontinuitet, tydlighet och transparens under programperioden.

Kapitel 6 Utlysningsplan Östra Mellansverige

Utlysningsplanens syfte, status och giltighet

ÖMS utlysningsplan ska ge ESF-rådet och aktörerna en övergripande bild av de behov som ska mötas med insatser utifrån den regionala handlingsplanen. Planen ger även framförhållning i samband med kommande utlysningar och en tydlig riktning för det lokala och regionala utvecklingsarbetet. Detta ökar förmågan till långsiktig planering och insyn i det system som omfattar Socialfonden och dess fokusområden. Utlysningsplanen behöver samtidigt utformas så att den tillåter en viss flexibilitet för att kunna hantera oväntade händelser med inverkan på arbetsmarknadspolitiken och samhällsekonomin.

Utlysningsplanen ska möta behoven hos fyra parter:

- Projektägarna ska få en god framförhållning, ha en tydlig bild av inriktningen på kommande utlysningar samt förstå strukturen och processen som omfattar ansökningsförfarandet.
- ESF-rådet ska få vägledning i sin strategiska planering av kommande utlysningar.
- Strukturfondspartnerskapet ska få en översikt över kommande utlysningar för att kunna bedöma genomförandet av handlingsplanen.
- De regionalt utvecklingsansvariga aktörerna ska kunna planera för mobilisering av insatser.

Utlysningsplanen tas fram i dialog mellan Strukturfondspartnerskapet, ESF-rådet och de regionalt utvecklingsansvariga aktörerna. Strukturfondspartnerskapet ska ha god insikt om utmaningar och behov. De regionalt utvecklingsansvariga aktörerna anger inriktningen för kommande utlysningar och ESF-rådet ansvarar för att formulera utlysningstexterna och skapa utlysningarna.

Utlysningsplanen ska i dialogmöten uppdateras årligen för att vara ständigt aktuell och relevant. Inför dessa dialogmöten ska respektive part vara uppdaterad om ÖMS-regionens utmaningar och behov av insatser. Planerna ska också ta hänsyn till kommande nationella eller EU-satsningar som kan påverka utvecklingsprocesserna på regional och lokal nivå.

Utlysningsplanens innehåll, omfattning och avgränsning

Utlysningarna i utlysningsplanen formuleras utifrån regionala och lokala förutsättningar och behov. Det är ESF-rådets, Strukturfondspartnerskapets och de regionalt utvecklingsansvarigas uppdrag att göra en gemensam bedömning av och prioritering mellan behoven.

För att genomföra de insatser som möter utmaningarna på arbetsmarknaden för en hållbar och inkluderande arbetsmarknad kan nedanstående typer av projekt genomföras. Insatser som bygger vidare på lyckosamma resultat från tidigare insatser är önskvärt för att stärka kontinuitet och långsiktighet.

1. Lokala och regionala satsningar för att initiera ändamålsenliga processer. Det kan handla om förstudier eller enskilda projekt som lägger grunden för ett nytt arbete/arbetssätt.
2. Insatser för att möta oförutsedda händelser, som exempelvis en pandemi eller ett plötsligt omfattande flyktmottagande, där insatser behöver genomföras för att förebygga eller reducera negativa effekter på arbetsmarknaden.

3. Långsiktigt kapacitetsbyggande projekt på lokal och regional nivå med möjlighet till spridning till och implementering i andra närliggande funktioner i organisationerna, geografiskt i eller mellan länen samt på systemnivå.

Processen kring utlysningar

Arbetet med utlysningsplanen ska inledas med en dialog kring behov av insatser inom ÖMS. Detta för att skapa samsyn mellan RUA-aktörerna, övriga aktörer och presumtiva projektägare. De regionalt utvecklingsansvariga ska därefter hålla kontinuerlig dialog med de potentiella projektägarna för att säkerställa att de projekt som initieras motsvarar de utmaningar som har identifierats. Innan varje ny utlysningssomgång ska de regionalt utvecklingsansvariga aktörerna förmedla sin bild av det aktuella läget och behoven inom ÖMS till SFP och ESF-rådet.

RUA och ESF-rådet deltar i gemensamma dialoger om aktuella behov inför författande av utlysningstexter. ESF-rådet ansvarar för formuleringarna av utlysningstexterna och expedierar utlysningarna.

RUA ansvarar för mobiliseringsmöten med relevanta aktörer i respektive län och genomför dessa tillsammans med ESF-rådet. Vid dessa möten mobiliseras presumtiva projektägare de utmaningar och behov som har identifierats regionalt och inom ÖMS. ESF-rådet bidrar med saklig kompetens och information vad gäller Socialfonden och projektgenomförandet. ESF-rådet svarar för att säkerställa att ansökningarna är fullständiga och håller hög kvalitet.

Strukturfondspartnerskapet ansvarar för att prioritera bland inkomna ansökningar. Innan dess har ESF-rådet handlagt ansökningarna utifrån legala aspekter. RUA ansvarar för bedömning av projekten utifrån det regionala utvecklingsperspektivet och förmedlar detta till strukturfondspartnerskapet.

Ett effektivt genomförande av handlingsplanen förutsätter ett systematiskt arbete med det gemensamma lärandet. För detta krävs en kontinuerlig översyn av pågående projekt, prioritering bland målgrupper, glapp i stödsystemet och andra närliggande nationella eller regionala initiativ. ESF-rådet, Strukturfondspartnerskapet och de regionalt utvecklingsansvariga följer projektresultaten i dialog med projektägarna. Dialogerna mellan parterna ska leda till insatser som stärker kapaciteten hos aktörerna och skapar mer ändamålsenliga strukturer. Översynen och dialogerna mellan parterna ska bidra till att kommande utlysningsplan skapas utifrån aktuella behov och vunna erfarenheter inom ÖMS. Utlysningsplanen ska också ta hänsyn till kommande nationella eller EU-satsningar som kan påverka utvecklingsprocesserna på regional och lokal nivå.

Ovanstående process löper kontinuerligt inom ramen för ett årshjul.

Bilagor

Bilaga 1 Socioekonomisk analys för Östra Mellansverige

Socioekonomisk analys, framtagen 2020

Inledning

Denna socioekonomiska analys är framtagen för att stödja arbetet med att utarbeta en gemensam handlingsplan inom ramen för den Europeiska socialfonden för regionerna inom Östra Mellansverige (ÖMS)¹. Innehållet och slutsatserna i den socioekonomiska analysen grundar sig i huvudsak på statistik och analysarbete som utfördes före coronavirusets utbrott våren 2020. De kort- och långsiktiga konsekvenserna av Coronakrisen för många av socialfondens relevanta områden och målgrupper är i skrivande stund svåra att överblicka. Analysen bör därför kompletteras allteftersom mer statistik och information som också fångar in effekterna av Coronakrisen görs tillgänglig. Ett kort resonemang om potentiella konsekvenser av Coronakrisen förs ändå i slutet av analysen.

Tillvägagångssätt

Underlaget till denna analys har arbetats fram i samverkan mellan de olika regionerna inom ÖMS och består i huvudsak av ett kvantitativt underlag baserat på tillgänglig offentlig statistik från statistikansvariga myndigheter som utgör ramen för Sveriges officiella statistik. Analysen har utgått från en modell som företaget Statisticon utvecklat för socioekonomisk analys av kommuner (SEKOM)², som grupperar kommuner i fem olika kommungrupper utifrån tio socioekonomiska variabler. För detta ändamål har det ansetts mer meningsfullt att analysera och jämföra olika kommungrupperingar inom ÖMS-regionen när möjligheten finns, istället för att jämföra de olika regionerna på en aggregerad nivå. Detta tillvägagångssätt belyser skillnaderna bland kommuner både inom de enskilda regionerna och inom ÖMS som helhet. Nedan följer en kort beskrivning av kommungrupperna i SEKOM, i slutet av analysen finns också en tabell med vilka grupper som kommunerna inom ÖMS-regionen tillhör.

Kommungrupp	Beskrivning
Produktionskommuner	Här påträffas storstäderna, kommuner med universitet och högskolor, samt traditionellt starka industristäder. Gruppen representerar mångfaldens Sverige och är heterogen i många socioekonomiska avseenden. Inom gruppen finns en hög utbildningsnivå, höga inkomster och låga ohälsotal. Det finns en också en generationsåterväxt och en förhållandevis hög andel av befolkningen är född utanför EU/EFTA-området.
Välmående pendlingskommuner	Här har invånarna en hög högutbildningsnivå, ett arbete med hög inkomst och låga ohälsotal. I gruppen finns många barnfamiljer och därmed en stark återväxt av nya generationer. Kommunerna är generellt sett mindre men ligger på pendlingsavstånd till en produktionskommun.
Välmående landsbygdskommuner	Många mindre turistikommuner finns i denna grupp. Inkomstnivåerna är förhållandevis höga, andelen förvärvsarbetande är hög och andelen invånare med ekonomiskt bistånd är låg. En väsentlig skillnad jämfört med välmående pendlingskommuner är att dessa kommuner har en mer åldrande befolkningsstruktur med en lägre generationsåterväxt.

¹ ÖMS innefattar Region Uppsala, Region Sörmland, Region Östergötland, Region Örebro län, och Region Västmanland

² Statisticon: <https://befolkningsprognoser.se/sekom-sverige/>

Strukturuomvandlingskommuner	Befolkningen i dessa kommuner har en lägre utbildningsnivå, en högre arbetslöshet och en lägre inkomstnivå samt en åldrande befolkningsstruktur. Kännetecknande för denna grupp är ett traditionellt sett stort beroende av industriella näringar.
Landsbygdskommuner med utmaningar	Kännetecknande för dessa kommuner är framför allt en åldrande befolkningsstruktur, låg generationsåterväxt samt låga inkomst- och utbildningsnivåer. I jämförelse med strukturuomvandlingskommuner finns ingen tydligt dominerande näringsgren i dessa kommuner.

Källa: Statisticon

Socioekonomisk analys

Demografisk utveckling

Befolkningsutvecklingen förväntas fortsätta i positiv riktning och år 2037 antas befolkningen i ÖMS-regionen uppgå till cirka 2 miljoner invånare, en ökning med drygt 300 000 invånare jämfört med idag. Enligt nuvarande prognoser bedöms dock ökningstakten minska något fram till 2037 jämfört med de senaste åren. Den främsta drivkraften för befolkningsstillväxten förväntas vara ett positivt överskott från invandring, men även från att fler flyttar till än från ÖMS-regionen och att fler föds än dör.

Att både fler barn föds och att vi lever allt längre upp i åldrarna är i grunden positivt men skapar också en större efterfrågan på välfärdstjänster i form av skola och omsorg. I detta sammanhang är den demografiska försörjningskvoten särskilt intressant för att studera förhållandet mellan befolkningen i och utanför den arbetsföra åldern. En högre försörjningskvot innebär att befolkningen i arbetsför ålder har en högre försörjningsbörda gentemot den övriga befolkningen, ju lägre andel av befolkningen som är i arbetsför ålder desto högre är försörjningskvoten. Försörjningskvoten förväntas öka i ÖMS-regionen som helhet fram till år 2030, men utvecklingen varierar framförallt på kommunnivå. De större kommunerna har generellt sett en lägre försörjningskvot jämfört med de mindre kommunerna i ÖMS-regionen och dessa skillnader bedöms fortsatt öka för nästan samtliga kommuner fram till år 2030.

Arbetsmarknad och kompetensförsörjning

Hur en ökande försörjningskvot påverkar kommunerna varierar till stor del med kommunernas strukturella förutsättningar. Ett aktivt förhållningssätt till att få så många som möjligt i arbetsför ålder i varaktig sysselsättning är i detta sammanhang en mycket viktig aspekt, då fler bidrar till den regionala utvecklingen och att finansiera välfärden. Detta innefattar särskilt ungas och utrikes föddas etablering i arbete eller studier. Att fler kan ställa om i arbetslivet och arbeta högre upp i åldrarna bidrar också positivt i detta syfte.

Förvärvsfrekvensen beskriver hur stor andel av den arbetsföra befolkningen som är förvärvsarbetande och är ett bra komplement till försörjningskvoten. I ÖMS-regionen var år 2018 drygt 750 000 förvärvsarbetande i åldern 20-64 år, vilket motsvarade 79 procent. Större kommuner har generellt sett en lägre förvärvsfrekvens, medan förvärvsfrekvensen i flera av de mindre kommunerna är relativt hög. I synnerhet gäller detta för de kommuner som karaktäriseras som *välstående landsbygdskommuner* och *välstående pendlingskommuner*. Kommuner som karaktäriseras som *strukturuomvandlingskommuner* och *landsbygdskommuner med utmaningar* har generellt sett både lägre förvärvsfrekvens, lägre utbildningsnivå och en åldrande befolkningsstruktur. För dessa kommuner är utvecklingen särskilt utmanande jämfört med exempelvis *välstående landsbygdskommuner* som förvisso har en åldrande befolkning men också en hög andel förvärvsarbetande i den arbetsföra befolkningen. Större kommuner faller ofta inom kategorin *produktionskommuner* dit unga människor flyttar för att studera på högskolor och universitet, vilket i sig är önskvärt. En relativt högre andel utrikes födda invånare från länder utanför EU/EFTA söker sig

också till större städer för tillgång till en större arbetsmarknad. Båda dessa faktorer bidrar initialt till en läge förvärvsfrekvens. Två viktiga faktorer för *produktionskommuner* är att å ena sidan knyta till sig kompetensen från universiteten, och att å andra sidan så snabbt som möjligt etablera de utrikes födda på arbetsmarknaden.

Näringslivsstrukturen inom ÖMS regioner och kommuner är en viktig aspekt i detta sammanhang och hänger ihop med i vilken sektor människor har sin sysselsättning. De fem största näringsgrenarna i ÖMS-regionen återspeglas också i hög grad inom de enskilda regionerna, men den inbördes ordningen varierar något. I endast en region, Region Uppsala, återfinns inte näringsgrenen *tillverkning och utvinning* bland de fem största till förmån för *byggverksamhet*. I Region Uppsala är också *utbildning* en relativt större näringsgren avseende andelen sysselsatta jämfört med övriga regioner. Medan *tillverkning och utvinning* har en något högre andel sysselsatta i Region Västmanland. Utvecklingen över tid för de fem största näringsgrenarna i ÖMS-regionen visar också att antalet sysselsatta för perioden 2008-2018 har ökat inom *vård och omsorg*, *utbildning* och *företagstjänster*. Samtidigt har antalet sysselsatta minskat inom *tillverkning och utvinning*, och varit relativt konstant inom *handel*. Den senare utvecklingen återspeglar sannolikt den pågående strukturomvandlingen inom industrin och nya konsumentbeteenden kopplat till handel och konsumtion. Hur detta påverkar olika kommuner är givetvis sammanlänkat till de enskilda kommunernas näringslivsstruktur och den lokala arbetsmarknadsregionen. Kommuner med en relativt större industrisektor förväntas ha en lägre grad av ökning i antalet sysselsatta fram till år 2035. En förklaring kan vara att de traditionella industriorterna har svårt att konkurrera om de industrinära tjänsterna i den pågående omvandlingen från varuproduktion till tjänsteproduktion, och att de nya tjänsterna istället omlokaliseras. En övergripande slutsats är således att kommuner som karaktäriseras som *produktionskommuner* till större del gynnas av utvecklingen, medan *strukturomvandlingskommuner* i större omfattning behöver anpassa sig till pågående förändringar. Utvecklingen är också intressant ur ett jämställdhetsperspektiv eftersom könsfördelningen inom näringsgrenarna ser olika ut. Kvinnor var år 2018 starkt överrepresenterade inom både *vård och omsorg* och *utbildning*, medan män var starkt överrepresenterade inom *tillverkning och utvinning* och *byggverksamhet*. Inom näringsgrenarna *handel* och *företagstjänster* var könsfördelningen relativt jämställd.

En mycket stark faktor för att människor ska komma i sysselsättning och etablera sig på arbetsmarknaden är utbildning. Att ha en gymnasieexamen anses i många sammanhang som en miniminivå på dagens arbetsmarknad. Inom samtliga regioner i ÖMS har andelen personer 25-64 år med eftergymnasial utbildning ökat för perioden 2010-2019, medan andelen med högst förgymnasial utbildning minskat på övergripande nivå. Samtidigt har dock andelen elever i årskurs 9 som är behöriga till gymnasiet minskat under samma period för ÖMS som helhet och inom samtliga regioner. I vilken utsträckning eleverna blir behöriga till gymnasiet varierar i hög grad med föräldrarnas utbildningsnivå. Mellan 53 och 65 procent av elever i ÖMS-regionerna blev år 2018 behöriga till gymnasiet där moderns högsta utbildningsnivå är förgymnasial, medan över 80 procent i samtliga regioner blev det om moderns högsta utbildningsnivå är gymnasial. För de elever som växer upp i familjer med en kortare utbildningshistorik är skolans kompensatoriska uppdrag med tidiga insatser viktiga för att lyckas bra i skolan och senare i arbetslivet. Men skillnader i utbildningsnivå framträder också tydligt på kommunnivå. I större kommuner som karaktäriseras som *produktionskommuner* har generellt sett en större andel av befolkningen eftergymnasial utbildning. I synnerhet gäller detta kommuner där universitet och högskolor är belägna. Medan kommuner som karaktäriseras som *landsbygdskommuner med utmaningar* och *strukturomvandlingskommuner* i större utsträckning har en lägre andel med eftergymnasial utbildning i befolkningen. Skillnader på strukturell nivå kan bidra till att attityder gentemot skola och utbildning går i arv, och därmed förankra de strukturella skillnaderna ytterligare både inom och mellan kommuner. Vilket i sin tur kan försvåra den framtida kompetensförsörjningen i dessa kommuner.

De 15 största utbildningsgrupperna i ÖMS-regionen samlar drygt 40 procent av de förvärvsarbetande. Inom de största utbildningsgrupperna dominerar främst gymnasiala utbildningar inom vård- och omsorg, handel- och administratörsutbildning, och industriutbildning. Medan de största eftergymnasiala utbildningarna innefattar lärar- och sjuksköterskeutbildning och ekonomisk- och samhällsvetenskaplig utbildning. Matchningsgraden mellan utbildning och yrke bland de förvärvsarbetande ökade i samtliga regioner inom ÖMS för åren 2015-2017, men varierar mellan 46 och 51 procent bland regionerna. Kvinnor har i allmänhet en högre matchningsgrad än män men skillnaderna är relativt små och kan i viss utsträckning sannolikt förklaras av utbildningsinriktning och utbildningsnivå. Kvinnor utbildar sig exempelvis i högre grad inom vård- och omsorg som är den största näringsgrenen inom ÖMS-regionen, och i större utsträckning på eftergymnasial nivå. Det är också inom flera relaterade yrken såsom barnmorskor, sjuksköterskor, specialistsjuksköterskor, socialsekreterare, psykologer, och läkare som det råder stor brist på i ÖMS-regionen avseende yrken med krav på eftergymnasial utbildning. Men inom yrken såsom IT-specialister, civilingenjörsyrken, ingenjörer och tekniker, samt biomedicinska specialister råder också en stor brist. För yrken med krav på gymnasial utbildning finns idag stor brist framförallt inom bygg- och anläggningssektorn, men också undersköterskor, kockar, lastbils- och bussförare tillhör bristyrken utan krav på eftergymnasial utbildning. Att välja en specialiserad utbildning mot ett specifikt yrke kan vara en fördel i de fall det råder stor nuvarande eller framtida brist på arbetsmarknaden eftersom efterfrågan på den specifika kompetensen är hög. Men detta medför också en större risk om efterfrågan på den specifika kompetensen skulle sjunka kraftigt i framtiden. Ju mer specifik en kompetens är, desto svårare kan det vara att applicera den i ett annat sammanhang. Vägen till omställning kan då bli längre eftersom kompetensen kan vara svår att överföra till en annan bransch eller ett annat yrke. I detta sammanhang kan en väl fungerande studie- och yrkesvägledning som är väl förankrad och införstådd i näringslivets nuvarande och framtida specialisering och behov en viktig aspekt i valet av utbildning och tidiga insatser. På samma vis kan en fördjupad kunskap om relaterade kompetenser bidra till individers och olika aktörers kontinuerliga kompetensutvecklings- och omställningsinsatser, för att bättre säkerställa en stabilare ställning på arbetsmarknaden i enlighet med framtida behov och yrken.

Det ovanstående resonemanget är också sammankopplat till frågor om både utrikes föddas och ungdomars etablering på arbetsmarknaden. Nyanlända invandrare i arbetsför ålder får ta del av etableringsprogrammets olika insatser för att så snabbt som möjligt tillgodogöra sig det svenska språket och komma i egen försörjning. Svenska för invandrare (SFI) utgör en del av etableringsprogrammet och är ofta individuellt anpassad vilket också innebär att progressionen varierar. Inom ÖMS-regionen finns stora variationer mellan kommuner avseende hur stor andel av nya elever som klarat minst två SFI kurser inom två år, men det är generellt sett svårt att utifrån enbart detta dra några slutsatser. Deltagarna kan exempelvis avsluta studierna efter respektive kurs, men ett studieavbrott kan ske på grund av att personer fått ett arbete eller påbörjat andra studier och behöver således inte vara negativt. Vidare kan personer som genomgått samtliga kurser inom SFI fortsatt stå långt ifrån arbetsmarknaden på grund av en lägre generell utbildningsnivå. När det kommer till etableringsprogrammet så har andelen som 90 dagar efter avslut kommit i arbete eller studier minskat i ÖMS-regionen som helhet till knappt 30 procent under år 2020. Detta kan jämföras med en nivå på över 30 procent för 2019 och drygt 40 procent 2018. Män går i något högre utsträckning än kvinnor vidare till arbete eller studier efter avslutat etableringsprogram, men skillnaderna har minskat främst på grund av att andelen sjunker för män samtidigt som den är relativt konstant för kvinnor. Anledningen till minskningen under år 2020 bedöms främst vara en kombination av en kraftigt försämrad konjunktur samtidigt som antalet extratjänster också minskat. För de individer som efter etableringsperiodens slut fortsatt står utanför arbetsmarknaden behövs fortsatta insatser för att undvika en ökande ekonomisk utsatthet. Ett sådant stöd bör också anpassas till kommunernas och individernas olika förutsättningar.

På samma sätt som nyanländas behov av stöd varierar med olika bakgrunder är också gruppen unga som varken arbetar eller studerar (UVAS) en heterogen grupp där olika orsaker ligger till grund för

bristande etablering i arbetslivet. De mest framstående orsakerna är relaterade till en ofullständig skolgång, någon form av funktionsnedsättning, att vara utrikes född, och de socioekonomiska faktorerna som omgärdar ungas familjesituation och uppväxt. För perioden 2007-2017 var andelen UVAS relativt konstant på strax under 10 procent i ÖMS-regionen. Andelen var högre för den yngre gruppen mellan 16-24 år än för gruppen mellan 25-29 år och högre, men med minskande trend, bland både utrikes födda kvinnor och män. Riskfaktorerna är också tydligt relaterade till regionala skillnader mellan kommuner som i viss utsträckning beror på olika socioekonomiska faktorer. Högst andel UVAS år 2017 hade kommuner som karaktäriseras som *strukturomvandlingskommuner* (11,3 procent) och *landsbygdskommuner med utmaningar* (10,2 procent). Medan kommuner som karaktäriseras som *produktionskommuner* och *välmående pendlingskommuner* båda hade en andel av UVAS på 7,7 procent. Detta förhållande är problematiskt eftersom de kommuner som har en högre andel UVAS också är de som generellt sett har de största strukturella utmaningarna. Att rikta insatser till dessa målgrupper kan vara särskilt angeläget för att motverka en långvarig ekonomisk utsatthet.

Ekonomisk utsatthet

Individer som av olika anledningar har svårt att ta sig in på arbetsmarknaden, eller som befinner sig i långvarig arbetslöshet löper en större risk att hamna i ekonomisk utsatthet och utanförskap. På sikt kan en sådan utveckling också leda till ohälsa. Men även individer som har en sysselsättning kan befinna sig i en relativ ekonomisk utsatthet. Andelen låginkomsttagare i ÖMS-regionen har ökat något sedan 2013, främst genom att andelen låginkomsttagande kvinnor ökat. De kommuner som har högst andel låginkomsttagare är främst från kommungrupperna *produktionskommuner* och *strukturomvandlingskommuner*. Ett annat sätt att belysa denna typ av ekonomisk utsatthet är att se till familjer med låga inkomster³. Familjer som består av en ensamstående med hemmavarande barn under 18 år utgör den största andelen familjer med låg inkomst. De kommuner inom ÖMS-regionen som har högst andel med låg inkomst bland ensamstående med hemmavarande barn under 18 år karaktäriseras främst som *strukturomvandlingskommuner* och *landsbygdskommuner med utmaningar*. Dessa kommungrupper har också högst andel barn i familjer med låg inkomst, medan *välmående pendlingskommuner* har lägst andel. Den näst största andelen av familjer med låga inkomster utgörs av familjer med sjuk- och aktivitetsersättning, denna andel har också ökat mest inom ÖMS sedan år 2014.

Trots att Sverige har haft en lång period av minskande arbetslöshet har utvecklingen inte varit lika positiv för individer med svagare konkurrensförmåga. Antalet arbetslösa som är födda utanför Europa har mer än fördubblats inom ÖMS-regionen sedan år 2010, och antalet arbetslösa med högst förgymnasial utbildning har också ökat under samma period. Samtidigt har antalet arbetslösa varit relativt konstant för individer med funktionsnedsättning och för individer som är över 55 år. Inom ÖMS-regionen har skillnaderna i arbetslöshet mellan de som har högst förgymnasial utbildning och de som har lägst gymnasial utbildning ökat från drygt 5 procentenheter 2008, till drygt 17 procentenheter år 2019. Medan skillnaderna mellan de med högst gymnasial utbildning och eftergymnasial utbildning minskat under samma period för att år 2019 vara på i stort sett samma nivå. Skillnaden mellan lågutbildade och högutbildade framträder också i långtidsarbetslösheten där 45 procent av de långtidsarbetslösa i juli 2020 utgjordes av individer med låg utbildningsnivå, och 58 procent av de långtidsarbetslösa var utomeuropeiskt födda. Det är främst de som varit arbetslösa i mer än 6 månader men mindre än 12 månader som nu ökar inom gruppen långtidsarbetslösa. Men antalet som varit arbetslösa i mer än 12 månader ökar också, medan antalet som varit arbetslösa längre än 24 månader är relativt konstant. Arbetslösheten varierar även mellan kommunerna inom ÖMS-regionen där kommuner som karaktäriseras som *välmående pendlingskommuner* och *välmående landsbygdskommuner* generellt sett har en lägre arbetslöshet. Medan kommuner som karaktäriseras som *strukturomvandlingskommuner* och *landsbygdskommuner med utmaningar* har en högre arbetslöshet. Dessa skillnader är dock inte lika framträdande som i andra sammanhang, vilket kan

antyd att andra faktorer utöver strukturella skillnader kan förklara olika nivåer av arbetslöshet i vissa fall.

För att klara av sin försörjning vid arbetslöshet, sjukdom eller annat hinder kan behovet av ekonomiskt bistånd uppstå i de fall individen inte ryms inom arbetslöshetskassans försäkring eller andra ersättningar och bidrag. Inom ÖMS-regionen har andelen av befolkningen som någon gång under året haft ekonomiskt bistånd varit relativt stabil under de senaste 10 åren. De kommuner som har högst andel av befolkningen som någon gång under året haft ekonomiskt bistånd är främst *strukturomvandlingskommuner* och *produktionskommuner*. För strukturomvandlingskommuner har andelen ökat sedan 2007, medan produktionskommuner legat på en stabil nivå. *Välmående pendlingskommuner* och *välmående landsbygdskommuner* har den lägsta andelen av befolkningen som någon gång under året haft ekonomiskt bistånd. Andelen av biståndsmottagare som är i behov av långvarigt ekonomiskt bistånd har ökat något inom ÖMS sedan år 2010, skillnader finns dock på kommunnivå där vissa kommuner haft en motsatt utveckling. Sammantaget hade ÖMS år 2019 en relativt stor andel kommuner från olika kommungrupper där en högre andel av biståndsmottagare hade behov av långvarigt ekonomiskt bistånd jämfört med övriga regioner. Samtidigt har andelen av befolkningen med behov av långvarigt ekonomiskt bistånd varit relativt stabil eller minskat något i samtliga regioner inom ÖMS som helhet sedan år 2010, men även här finns det skillnader på kommunnivå där utvecklingen varit motsatt. Vad detta beror på kan skilja sig mellan kommuner och kan exempelvis påverkas av ett lägre inflöde av nya biståndsmottagare med kortvarigt behov under året, eller att fler övergår från kortvarigt till långvarigt behov. En möjlig slutsats kan vara att individer med kortvariga behov står närmare arbetsmarknaden men är mer känsliga för konjunkturs- och säsongsrelaterade svängningar på arbetsmarknaden. Medan individer med långvariga behov generellt sett står längre ifrån arbetsmarknaden. Kommunernas olika näringslivsstrukturer och strukturella förutsättningar spelar sannolikt också en roll i vilka möjligheter som finns på respektive arbetsmarknad.

Socioekonomiska faktorer har också visat sig vara en viktig faktor i hälsans bestämningsfaktorer. Inom ÖMS-regionen finns lokala skillnader i befolkningens självskattade allmänna hälsotillstånd. I de kommuner som uppvisar bäst hälsa är det över 75 procent av befolkningen som skattar sin hälsa som god, jämfört med omkring 60 procent i kommuner med lägst andel. I samtliga regioner inom ÖMS skattar män sin hälsa bättre än kvinnor. Det finns dock inget entydigt samband mellan de olika SEKOM grupperna och självskattat allmänt hälsotillstånd. Allmänt hälsotillstånd har visat sig ha ett starkt samband med långvarig sjukdom, vårdbehov och dödlighet och är en betydelsefull indikator för att följa hälsoutvecklingen över tid. Men flera mer objektiva indikatorer kopplat till exempelvis Försäkringskassans sjukskrivningsstatistik kompletterar hälsobilden. Generellt sett är kvinnor mer sjukskrivna än män oberoende av bransch eller yrkesgrupp, och antalet sjukskrivningar bland kvinnor har ökat i snabbare takt än för män sedan 2010 i samtliga regioner inom ÖMS. En faktor till det ökande antalet sjukskrivningar bland kvinnor är att antalet sjukskrivningar på grund av psykisk ohälsa har ökat under samma period. Kvinnodominerade yrken inom vård och omsorg samt yrken med lägre kompetenskrav har också generellt sett högre antal sjukskrivningsdagar per förvärvsarbetande men stora variationer finns mellan yrken. Antalet sjukskrivna har dock varierat mycket över tid. Troligen beror mycket av variationen på förändringar i regelverket kring sjukskrivning. Men kommuner med en näringslivsstruktur som till högre grad består av yrken och branscher med ett högre antal sjukskrivningsdagar är troligtvis också i högre utsträckning utsatta för risker kopplat till ett lägre allmänt hälsotillstånd i befolkningen.

Konsekvenser av Covid-19

Att den pågående pandemin med anledning av Coronavirusets globala utbredning under år 2020 påverkar ett brett spektra av våra samhällen kan vi redan nu konstatera. Men vilka kort- och långsiktiga konsekvenser Coronakrisen får är i skrivande stund svårt att överblicka, så även för många av socialfondens relevanta områden och målgrupper. Vissa tendenser kan ändå antyd i den löpande

arbetsmarknadsstatistiken kopplat till företagens varsel och arbetslöshetsstatistik. Under inledningen av Coronakrisen varslades flest personer om uppsägning inom hotell- och restaurang, bemanning, researrangörer, transport och handel. Vilket till stor del är branscher som anställer unga personer och där kompetenskraven i viss utsträckning är relativt låga. Efterhand har effekterna spridit sig i ekonomin och industrin har svarat för en allt större andel av antalet varsel. Vilket är en utveckling som till större del kan antas drabba kommuner med en relativt stor andel sysselsatta inom industrisektorn. Arbetsförmedlingen bekräftar också att arbetslösheten överlag har ökat och att särskilda utmaningar på arbetsmarknaden till följd av Coronapandemin antas vara att ungdomsarbetslösheten ökar och att effekterna av en redan stigande långtidsarbetslöshet förstärks ytterligare. Utvecklingen försvårar särskilt situationen för de arbetslösa med en redan svag konkurrenskraft, som har en låg utbildningsnivå, eller har behov av olika lönestöd till följd av funktionshinder. I den meningen har Coronapandemin blottlagt de strukturella skillnaderna ytterligare och troligtvis ökat angelägenhetsgraden av riktat stöd till socialfondens relevanta områden och målgrupper. Att fortsätta följa utvecklingen och regelbundet komplettera analysen allteftersom ytterligare information och statistik görs tillgängligt är viktigt för att kunna rikta insatserna effektivt.

Tabell: Östra Mellansveriges kommungrupper i SEKOM 2017

Kommungrupp	Kommuner
Produktionskommuner	Eskilstuna, Linköping, Norrköping, Nyköping, Uppsala, Västerås, Örebro
Välmående pendlingskommuner	Boxholm, Enköping, Gnesta, Kinda, Kumla, Mjölby, Strängnäs, Söderköping, Ydre, Åtvidaberg, Östhammar
Välmående landsbygdskommuner	Håbo, Knivsta, Lekeberg, Trosa
Strukturuomvandlingskommuner	Degerfors, Fagersta, Flen, Hällefors, Karlskoga, Katrineholm, Lindesberg, Ljusnarsberg, Norberg, Oxelösund, Skinnskatteberg, Tierp, Vingåker, Älvkarleby
Landsbygdskommuner med utmaningar	Arboga, Askersund, Finspång, Hallsberg, Hallstahammar, Heby, Kungsör, Köping, Laxå, Motala, Nora, Sala, Surahammar, Vadstena, Valdemarsvik, Ödeshög

Källa: Statisticon